

Kuppet bag ørkenkrigene

Af STEEN LASSEN

Da USA i 1953 skiftede udenrigspolitik og sammen med England kuppede Irans valgte premierminister Mossadeq, tændtes den gnist, der førte til ayatollahernes Iran og deres støtte til bl.a. Hamas og Hizbollah.

Hvis du har set George Clooneys seneste film, 'Syriana', kan du huske den arabiske prins og hans unge amerikanske rådgiver, der spørger prinsen, hvorfor landets olierigdomme ikke anvendes til befolkningens bedste.

Kronikeren er advokat

Prinsen svarer, at han har den rigtige baggrund for at lede landet, bl.a. gennem uddannelse i Oxford og på Georgetown University. Når hans far dør, og han overtager magten efter sin ham, vil han indføre demokrati og sikre, at olierigdommene anvendes til befolkningens vel. Han erklærer, at hans drøm er at blive som Mossadeq i 1952.

Men kender du Mossadeq, der for prinsen står som det store forbillede, og ved du, hvad der skete i 1952?

Det gør jeg først nu, efter at jeg har læst om begivenhederne. Hovedaktørerne var, ud over Mossadeq, de to amerikanske udenrigsministre Dean Acheson og John Foster Dulles, der begge var advokater, men med vidt forskellig udenrigspolitik. Dulles blev Mossadeqs og det iranske demokratis banemand, og da det har haft betydning for verden i dag, er det værd at kende historien.

MOHAMMAD MOSSADEQ var iraner og født i 1882. Han havde alle forudsætninger for at blive sit land en god leder. På sin mors side stammede han fra guvernører, kabinetsministre og ambassadører, og hans far havde været finansminister.

Allerede som 16-årig fik han en regeringspost i den provins, hvor han var opvokset. Han blev videreuddannet i statskundskab på Université de Paris. Senere studerede han ved universitet i Neuchâtel i Schweiz, hvor han tog en doktorgrad i jura. Da han kom tilbage til Iran, blev han professor ved Teherans universitet i jura og samfundsvidenskab.

I 1917 blev han vicefinansminister og afsjørede en række korrupsionsaffærer, men måtte forlade embedet efter to år. I 1919 blev han guvernør i Fars-provinsen, og senere blev han finansminister. På ny gennemførte han antikorrupsionskampagner, men måtte trække sig. Han var også, i kort tid, udenrigsminister, men trak sig på grund af uoverensstemmelser med shahen.

I 1949 - Mossadeq var 67 år - var der

valg til parlamentet. Mossadeq blev valgt. Han var imod shahens styre og arbejdede for, at Iran fik et vestligt juridisk og politisk system, men han hørte ikke til noget politisk parti.

Mange kandidater med samme syn som Mossadeq blev ikke valgt på grund af valgsvindel. Mossadeq etablerede demonstrationer foran shahens palads. Shahen gav efter og udskrev omvalg, og Mossadeq og hans ligesindede dannede en koalition under navnet The National Front med Mossadeq som leder. Derved var der etableret en samlet opposition til shahens styre.

Det drøftedes i parlamentet, hvem der skulle være statsminister. Mossadeq deltog i starten ikke i debatten. Et shahtro parlamentsmedlem drillede ham med, at han var god til at holde kritiske taler, men når det gjaldt om at gøre et stykke arbejde, var han ikke noget værd. Han skulle engang selv prøve at være statsminister. Så kunne han se, hvor svært jobbet var. Til alles overraskelse takkede Mossadeq for tilbuddet og stillede op som statsministerkandidat. Han blev valgt med stort flertal.

ET AF HOVEDSPØRGSMÅLENE under valget havde været den for Iran meget ugunstige oliekoncession, som englæn-

derne havde erhvervet i begyndelsen af det 20. århundrede. Mossadeq havde stillet den betingelse for valg til statsminister, at parlamentet vedtog en lov, hvorefter den engelske oliekoncession blev nationaliseret mod betaling af erstatning. Nationaliseringen blev vedtaget enstemmigt af parlamentet, og derefter underskrev shahen den lov, der tilbagekaldte den engelske koncession og etablerede et iransk olieselskab.

England krævede, at denne lov straks blev ophævet. Da dette ikke skete, etablerede England en embargo mod Iran, og der blev sendt engelske krigsskibe til Den Persiske Golf. Det lykkedes dog en italiensk tanker at laste olie i Iran, men den blev opbragt af engelske krigsskibe. Den engelske regering anførte, at olien tilhørte England, ikke Iran. England kontaktede desuden USA's udenrigsminister, Dean Acheson, for at få USA's støtte til indgreb mod Iran.

DEAN ACHESON gav udtryk for, at Mossadeq repræsenterede en revolution af national karakter, som også ville komme i de øvrige lande i Mellemøsten, og som Vesten ikke burde modarbejde. Han opfordrede derfor England til at undgå konfrontation og i stedet søge et kompromis. Han tog afstand fra Eng-

lands planer om besættelse af olieletterne og erklærede, at USA var imod brug eller trussel om brug af magt mod Iran. Acheson afgav desuden en officiel erklæring om, at USA »fuldt ud accepterer Irans suveræne rettigheder og sympatiserer med Irans ønske om større udbytte til landet fra olieudvindingen«.

England opgav herefter besættelsesplanerne og indkaldte i stedet FN's Sikkerhedsråd med anmodning om sanktioner mod Iran. Mossadeq mødte personligt og fremførte Irans sag. Han henviste til, at hans landsmænd levede på et eksistensminimum med en levestandard, der var en af de laveste i verden. Deres eneste naturrigdom var olie, der skulle være grundlaget for arbejde og indad til Irans befolkning og for national industri.

Olieudvindingen havde imidlertid indtil nu ikke bidraget til hverken forbedring af levestandarden eller teknologiske fremskridt eller industriel udvikling af hans land. Han henviste til de enorme beløb, udvindingen repræsenterede, hvoraf Iran kun havde modtaget en ubetydelig del, mens resten var gået til England. Han henviste også til, at arbejderne på raffinaderiet levede under eksistensminimum med de forfærdeligste forhold. Hvis det ikke blev ændret, ville den iranske befolkning fortsætte i fattigdom og ulykke. Det var baggrunden for, at det iranske parlament enstemmigt havde besluttet nationalisering.

Sikkerhedsrådet undlod herefter at følge anmodningen op med en resolution.

England klagede derefter til Den In-

»Den muslimske revolution og gidseltagning medvirkede til, at USA støttede Irak i dets lange og forfærdelige krig mod Iran, hvilket konsoliderede Saddam Husseins diktatur og styrkede de mest militante elementer i det iranske styre.«

ternationale Domstol i Haag, der afviste sagen.

MOSSADEQ VAR nu blevet en verdenskendt person, og Times valgte ham til 'Man of the Year' og udnævnte ham til 'Irans George Washington'. Hans billede kom på forsiden. Han var desuden blevet en helt i Iran og blandt mange ledere og befolkninger i de arabiske lande, i Asien og Afrika.

England forsøgte nu et kup mod Mossadeq. Mossadeq opdagede det i tide, og den engelske ambassade i Teheran måtte lukke og alle engelske diplomater forlade Iran. England var derefter helt afskåret fra egenhændigt at gå videre med kupplanerne.

Times skrev, at englændernes politik i Mellemøsten var håbløs, og at de var hadet og mistænkt stort set over det hele. De var derfor færdige der, og USA måtte som den frie verdens leder sørge for en fornuftig politik.

INDLERTID VAR der i 1953 valg i USA, og de personer, der var afgørende for USA's udenrigspolitik, ikke mindst over for Mossadeq, blev udskiftet. Præsidenten, demokraten Truman, blev erstattet af republikaneren Eisenhower, og udenrigsminister Dean Acheson blev erstattet af John Foster Dulles. Det var især udskiftningen af udenrigsministeren, der fik afgørende betydning for Mossadeqs og dermed Irans skæbne.

Acheson var uddannet fra Yale og Dulles fra Princeton, og de var begge advokater. Acheson var partner i Washington-firmaet Covington & Burling, og Dulles var managing partner i New York-firmaet Sullivan & Cromwell. Sul-

livan & Cromwell var det ledende erhvervsadvokatfirma i verden med tæt kontakt med den amerikanske bankverden og industri.

Begge var antikommunister, men i deres personlighed og i deres valg af midler var de vidt forskellige.

Acheson var diplomatisk smidig. Han hævde sans for grænserne for USA's magt og for de nationale interessers betydning i internationale forhold. Hans holdninger var præget af realistisk, logisk tankegang og stor viden, og han tænkte langsigtet. Over for Mossadeq udmøntede det sig i, at han fuldt ud støttede Irans suverænitet.

Dulles var diametralt modsat. Han stod for en kontant, aggressiv udenrigspolitik og var ikke interesseret i analyser fra sine ambassadører eller undersøgelser fra sine embedsmænd i udenrigsministeriet. Han behøvede det ikke. Han kunne selv. Han erklærede sig parat til at »balancere på randen af krig« (brinkmanship). Dette var et opgør med Achesons politik. Den senere præsident, republikaneren Richard Nixon - vicepræsident under Eisenhower - havde under valgkampen anklaget Dean Achesons politik for at være »kujonagtig«.

ALLEREDE INDEN valget havde Dulles forberedt en plan for at vælte Mossadeq, da han anså dette for en af de vigtigste opgaver, hvis republikanerne vandt valget. Straks efter Dulles' udnævnelse til udenrigsminister meddelte han derfor sin engelske kollega, at USA havde ændret holdning til Mossadeq, og at USA nu tilsluttede sig Englands ønske om at fjerne Mossadeq ved et kup.

Få dage efter begyndte den amerikanske ambassadør i Teheran at etablere kontakter for at vælte Mossadeq.

Dulles begrundede den ændrede politik med, at der var risiko for, at kommunisterne ville overtage magten i Iran. Dette ville indebære, at den frie verden ville blive unddraget de enorme værdier, som Irans olie repræsenterede, samt at russerne kunne sætte sig på disse aktiver. Det ville være en katastrofe, hvis det bredte sig, og hele den øvrige del af Mellemøsten også ville komme under kommunistisk kontrol med deres 60 procent af verdens oliereserver.

Dulles beordrede CIA til at gennemføre 'Operation Ajax', der bestod i en intens pressekampagne mod Mossadeq, fulgt af arrangerede demonstrationer og magtanvendelse fra dele af Irans militær, alt betalt og ledet af CIA.

Fler hundrede iranere blev dræbt, og 60 officerer, der var loyale mod Mossadeq, blev henrettet. Mossadeqs parti blev forbudt, og Mossadeq fik fængselsstraf og derefter husarrest for livstid. Shahan fik diktatorisk magt og forbød enhver omtale af Mossadeq.

Den iranske olie blev delt med 40 procent til det statsejede engelske selskab, hvis oliekoncession var blevet nationaliseret, 40 procent til fem amerikanske olieselskaber, og de resterende 20 procent blev fordelt mellem Royal Dutch/Shell og Compagnie Francaise de Petrols. De ikkeengelske selskaber betalte 1 milliard dollar til det engelske selskab for overtagelse af dets 60 procent af koncessionen.

IRANERNE GLEMTE ikke Mossadeq, og efter at shahregimet i 1979 var kollap-

set, 26 år efter kuppet mod Mossadeq, var der i Teheran på 12-årsdagen for Mossadeqs død en af de største demonstrationer i Irans historie. Formålet var at få et regime i Mossadeqs ånd, dvs. nationalistisk og demokratisk. Skoler blev opkaldt efter Mossadeq, og hovedgaden i Teheran blev omdøbt til Mossadeq Avenue. Det nye styre under ledelse af Khomeini havde dog andre intentioner, og Teherans hovedgade blev kort tid efter igen omdøbt, nu til ære for den 12. imam.

Dulles' kup var skæbnesvangert for Mossadeq og det, han stod for, men dets konsekvenser præger også verden i dag.

Kuppets umiddelbare konsekvens var, at shahen blev diktator, understøttet af USA. Men hans undertrykkende regime vendte iranerne mod ham, og deres vrede eksploderede i den revolution, der bragte islamistiske fundamentalister til magten. Den amerikanske præsident Jimmy Carter inviterede shahen til at bo i USA, og radikale iranere besatte den amerikanske ambassade i Teheran og holdt 52 amerikanske diplomater som gidsler i mere end 14 måneder.

Den muslimske revolution og gidseltagning medvirkede til, at USA støttede Irak i dets lange og forfærdelige krig mod Iran, hvilket konsoliderede Saddam Husseins diktatur og styrkede de mest militante elementer i det iranske styre.

Det iranske fundamentalistiske styre indførte ikke blot et religiøst terrorregime i Iran, men støttede også en anti-vestlig kampagne i udlandet. Det finansierede og bevæbnede Hamas, Hizbollah og andre mellemøstlige grupper, der

er kendt for deres anti-vestlige holdning. De blev forbillede for fanatikere i mange lande. Blandt dem, der blev inspireret, var Taleban, der overtog magten i Afghanistan, og som gav Osama bin Laden den base, hvorfra han kunne forberede sine terrorangreb.

DER KAN DERFOR trækkes en linje fra Dulles' kup i 1953 mod Mossadeqs demokratiske regime til shahens diktatorisk undertrykkende regime, den islamistiske revolution og videre til det religiøse terrorregime i Iran, 11. september, krigen i Irak, senere terrorangreb mod Vesten og konflikten om iranske atomvåben.

Acheson insisterede indtil sine sidste dage som amerikansk udenrigsminister på, at USA ikke måtte intervenere i Iran. Verden havde set anderledes ud, hvis Acheson var fortsat og ikke blevet erstattet af Dulles, så USA havde fortsat støttet til det demokratiske styre i Iran under Mossadeq, som kunne have dannet forbillede for USA's mellemøstpolitik.

I stedet blev verden præget af Dulles' personlighed som 'handlingens mand'. Hans beslutning om at gøre Iran til den første kampplads var ikke baseret på dybe refleksioner. Allerede inden han overtog sit embede, havde han besluttet, at Mossadeq måtte væk. Der var ikke tale om et resultat af seriøse åbne refleksioner og debat. Det var ideologi og ikke sund fornuft, der drev ham. Han valgte med kuppet i Iran at vise verden, at USA ikke længere var en del af det, vicepræsident Richard Nixon kaldte »Dean Achesons universitet for kujonagtig kommunistinddæmning«.

MANGE AF VORE nuværende problemer har deres rod i denne verden af i går, da USA's udenrigsminister i antikommunismens navn ændrede USA's udenrigspolitik, så respekten for suveræne stater blev afløst af ret til indgreb gennem præventive kup.

Men hvis morgendagens problemer på tilsvarende måde skabes af verden af i dag, hvor USA's leder i antiterrorrens navn har gennemført en optræning fra ret til præventive kup til ret til præventive krige, må der være anledning til alvorlig bekymring for vores fremtid.

Der ville være mere håb med vestlige ledere af Dean Achesons støbning, der baserer deres politik på viden, realistisk logisk tankegang, erkendelse af magtens begrænsning og nationale interessers betydning. Det er svært at få øje på sådanne ledere. Måske et stærkt forenet Europa kunne give den nødvendige grønbund for de rigtige ledere.

STEEN LASSEN

Kilde: De historiske oplysninger er i vidt omfang baseret på bogen 'All the Shah's Men' af den tidligere New York Times-korrespondent Stephen Kinzer (udgivet 2003 af John Wiley & Sons).

ERONIKEN I MORGEN
LIS NAPSTJERT
Kampen for det rene vand
- kræver nytænkning mellem stat og storkommuner

TK